

президентської форми правління, зміни виборчого законодавства із запровадженням відкритих партійних списків, формування партій на ідеологічній основі.

5. Запровадити реальний та змістовний діалог між владою та інститутами громадянського суспільства. Якщо і надалі влада залишатиметься глухонімою, зокрема в питаннях формування суспільного мовлення, захисту інформаційного суверенітету, збереженні національної ідентичності, а орієнтуватиметься лише на «лідерів думок» відповідних олігархічних сил – усе закінчиться прогнозовано на користь «правильних» політичних груп, а не в інтересах українського соціуму.

Література

1. Закон України «Про систему іномовлення України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/856-19>

2. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

3. Ліфтон Р. Д. Технологія «промивки мізків»: психологія тоталітаризму / Роберт Джей Ліфтон. – Харків : Віват, 2016. – 416 с.

4. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття / Георгій Почепцов. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2017. – 260 с.

Микола Козловець (Житомир, Україна)

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ДИСКУРС ТРАНЗИТИВНОСТІ І ФЕНОМЕНОЛОГІЯ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля колись прокинуться. Із малих племен, якими були колись і греки, постане велика культурна нація. Її межі простягнуться до Чорного моря, а відтіля ген у широкий світ.

Йоган Готфрід Гердер, німецький філософ, письменник

Сьогодні українці переживають доленосний, критичний, рубіжний цикл свого існування. З проголошенням новітньої незалежності гадалося, що Україна з її талановитим народом, значним промисловим, аграрним та інтелектуальним потенціалом, культурою, освітою і наукою мала все, щоб досить швидко стати в рівень найпередовіших демократичних держав світу, культурних і процвітаючих націй. На жаль, ці сподівання на двадцять сьомому році незалежності не здійснилися. Натомість, ми опинилися в глибокій всеосяжній кризі, зазнали розчарувань від незрілості, державницької неспроможності нових еліт, переживаємо відчуття нереалізованості, за висловом В. Стуса, «вічно ембріонної України».

Фактично відсутня детально розроблена програма довготривалого розвитку України у відповідності з постіндустріальними трендами, власний проект національної модернізації. Ми не сформували модерністського бачення України в світі, що глобалізується. Вона й досі здебільшого зашароварена, заплакана, знедолена й селянська. Екзистенція (існування) України постає як низка суперечностей. Її мінус – цілковита дисгармонія, в якій немає щастя людини. Водночас маємо багаті традиції вітчизняного мазохізму. Україна ніяк не може віднайти свій зовнішньополітичний вектор і дійти до пов'язаного з цим внутрішньополітичного взаємопорозуміння. Нові форми організації суспільного життя, а, відповідно, і суспільної згоди ще не укорінилися у колективній свідомості. Не завершилось формування нових механізмів соціальної взаємодії і контролю.

Використовуючи термін синергетики, можна стверджувати, що відбулися процеси дисипації, ентропії, розсіювання енергії, дезінтеграції економічного, політичного, соціального й гуманітарного простору, дифузії символічного універсуму. При цьому дифузія відбувається не лише на соціетальному, а й на індивідуальному, повсякденному рівнях суспільного життя, коли в постійно змінюваних ми-зв'язках стикаються носії різних

метасмислових матриць. В суспільстві існують паралельні філософські, соціокультурні, мовні, літературні світи, різні ментальні, етнічні, релігійні й навіть часові моделі життя. Прояви соціальної хаотичності, дезорганізації, деструкції поширені в усіх сферах суспільного життя. Українське суспільство вельми атомізоване і не солідарне [1, с. 123-128].

Одна з особливостей пострадянської доби полягає у співіснуванні різних «часових поясів»: специфічно «радянського» – зі знищеним громадянським суспільством, ретельно виплеканим політичним невіглаством і моральною дезорієнтованістю, та індустріального – з його зародками політичної та національної самосвідомості, соціальною мобільністю й політичними свободами. А поєднання таких періодів та епох є, за висловом М. Бердяєва, «джерелом нездоров'я і перешкодою цілісному національному життю». Ми втратили співвіднесеність із простором і часом. Але головна небезпека в іншому – в суспільстві панує соціальний хаос. Ми відштовхнулися від тоталітарного минулого, а що у нас відбувається нині, так і не зрозуміли. На масовому рівні не відбулося подолання узвичаєних стереотипів і пересудів, усвідомлення самотності та самодостатності української нації.

Вітчизняні науковці намагаються раз по раз визначити національні особливості життя і буття за часів незалежності, зокрема, то найменувати цей стан як суспільний метаболізм [2, с. 209], то охарактеризувати його як соціальне божевілля [3] або «п'ятий світ» [4], то як «суспільство без довіри» [5].

Труднощі запізнілого націє- й державотворення, трансформаційного періоду оживили звичний для українців дух фаталізму. У романі «Записки українського самашедшого» Ліна Костенко застерігає: «Ми можемо втратити Україну. Ми вже фактично її втрачаємо. Ми нездатні протистояти, ми не знаємо, на кого й на що спертися у цьому суспільстві, воно хистке й захланне, інфіковане тліном мертвих ідеологій, поляризоване за принципом поколінь, сконфронтоване соціально й національно, навіть регіонально, а ми, що зробили ми? – ми, покоління у силі віку, ми, ніби ж уже громадяни вільної країни, ми, ублюдочні катастрофісти своїх особистих драм, сипонули урзтіч по світах, або сидимо тут, скніємо, чекаємо, поки нам усміхнеться доля» [6, с.193].

Українська нація, яка тривалий час перебувала під іноземним поневоленням і культура якої піддавалась тотальному нищенню, в умовах глобалізаційних інтеграційних процесів починає набувати нових ментальних рис. У неї розвивається мімікрія, тобто здатність пристосовуватися до чужих порядків, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм, консерватизм як спосіб захисту й збереження власних етнічних рис, комплекс «меншовартості» [7, с. 234]. Останній породжує і «комплекс кривди», що, в свою чергу, може проявитися в орієнтації на агресію щодо дійсних або уявних причин меншовартості.

Сучасна українська дійсність характеризується вкрай суперечливими явищами, емоційною напругою та «агресією травм», котрі супроводжують щоденне буття українців. Останнім часом драматизм буття українців лише посилюється, з'явилися нові протиріччя, незнанні раніше проблеми, невизначеності та зумовлені ними страхи. Економічна стагнація, політична нестабільність, корупція, багатомільйонне безробіття, масова трудова міграція українців, анексія Росією Криму, війна на Донбасі, а також реальні переживання українців породжують страх, стан депресії у суспільстві, нетолерантності й агресії.

Суспільній свідомості дедалі більше притаманна критичність. Вона виражається, зокрема, в тому, що люди не бажають миритися з бідністю, прорахунками влади, корупцією, крадіжками, злочинністю, існування яких політики намагаються пояснити об'єктивними причинами. Ще один показник травматичності суспільної свідомості полягає в тому, що розмаїття поглядів, яке спостерігається в українському суспільстві, відображає не тільки можливість дотримуватися своїх переконань, а й сум'яття, котре дозволяє людям переходити із однієї позиції в іншу навіть під впливом випадкових обставин. Нарешті, зі стрімкими змінами умов життя, стали проявлятися такі риси суспільної свідомості, як панування ірраціональних мотивів, збільшення впливу ізоляціонізму і націоналізму, зменшення впливу гуманізму й терпимості.

Соціально-філософський і політичний аналіз засвідчує, що всі перебудовчі проекти у

нашій новітній історії передбачають руйнацію і знищення існуючого. Але що реально означає установка на руйнацію старого світу? Вона, насамперед, спрямована на деструкцію тих уявлень про світ, суспільство, людину, які функціонують у свідомості людей, і які формують їх духовне обличчя. Людський світ – це світ усвідомлених сутностей. Це завжди проінтерпретований, духовно засвоєний світ. Тому будь-які політичні, соціальні, економічні трансформації з самого початку передбачають зміни у духовній сфері. Функціональна первісність свідомості постає як найважливіший об'єктивний закон розвитку суспільства.

Специфіка трансформаційних періодів полягає і в тому, що вони зумовлюють необхідність корекції не стільки окремих уявлень, ідей, принципів і норм поведінки людей, а вимагають кардинальної якісної духовної переорієнтації, зміни світоглядної парадигми. Так, у нашій політичній історії ця вимога була реалізована в переорієнтації свідомості людей від релігійного до атеїстичного світогляду. У сучасній ситуації відбувається болісний духовний процес світоглядного самовизначення.

При осмисленні сучасного стану українського суспільства слід мати на увазі, що перехідні епохи і в історії людства, і в житті окремих народів надзвичайно суперечливі й складні. В такі часи відбувається «переоцінка всіх цінностей». І як зазначав автор цієї історичної концепції Ф. Ніцше: «Фактично будь-яке значне зростання приносить з собою також страшенний розпад і погибель; страждання, симптоми занепаду належать до часів величезних кроків вперед; будь-який плідотворний і могутній рух людства водночас викликав і нігілістичний рух. Поява в світі крайніх форм песимізму, і справжнього нігілізму може за певних обставин виявитися ознакою різкого і найістотнішого зростання, переходу до нових форм існування» [8, с. 92].

Так і в нинішній, доленосній для українського народу час є багато страждань, страхів і ризиків, невпевненості, песимізму та нігілізму, оскільки відбувається перехід до нових умов буття, робляться великі історичні кроки вперед. Помилки, зриви, негаразди, мабуть, неминучі. Адже все це роблять живі люди зі своїми потребами та інтересами, світоглядом. Та ще й в атмосфері, коли недоброзичливці буквально чатують на кожен хибний крок. Об'єктивно тяжіє й спадщина нерозв'язаних проблем, ідеологічних відмінностей, економічні негаразди, наслідки задоволеного зомбування українців. Але видається, що помилок, негараздів і страждань забагато, значно більше, ніж очікувалося.

Не виглядає оптимістично і нинішній стан українського символічного світу. Сучасні ЗМІ формують в українців світогляд катастрофічного періоду. Вони вже звикли до виживання серед постійних криз, зростання цін, злочинності, пограбувань, рейдерства, обвалів і вибухів у будинках, повеней тощо. Видається, що ресурс нещастя і лих – єдиний ресурс, якому не загрожує виснаження. Невже це наслідок свободи слова, вільного ринку і права на свободу інформації? На Заході також цензури немає, однак такі потоки крові й бруду, вбивств з екранів і сторінок не ринуть. Невже наша участь – жити в умовах катастроф? Хаосу? Невпевненості? Криз? Нескінчених реформ? Суцільного лиха?

Це все формує в українців песимістичний світогляд, неврози, невпевненість у всьому оточуючому, садистські схильності й мазохістський національний комплекс. Властивість українців (як, напевно, і слов'ян загалом) – ставити себе в центр і на тлі інших країн перебільшувати свої проблеми й біди. Не ми найкращі, але й не ми найгірші. Це треба розуміти. Меншовартість полягає у зневірі та зневазі до себе й до можливостей та цінностей свого народу, його історії і культури. При нинішній системі влади, в умовах сучасного громадянського життя дуже важко відчувати повноцінність.

Водночас у свідомості «масової людини» спостерігається вперте, навіть дивне бажання не тільки не розуміти ірраціональне та метафізичне, а й володіти ними, яке, можливо, впливає з іще темнішого бажання видаватися кращими, ніж ми є насправді, а також з незнання себе, а отже, і з породженої цим неповноцінності, що компенсаторно буває за рахунок звуженої свідомості та інфантильного сподівання на «батьківську» опіку світу. Все це, мусимо визнати, є також рисами нашої природи, пристрастями нашої душі.

Доводиться констатувати, що в розвитку новітніх мас-медіа ми запізнюємося. І річ не лише в нашій бідності, браку бюджетних коштів. Справа у нерозумінні важливості цієї проблеми. Одвічна національна культура нашого народу в усі часи як метод виживання обирала дистанціювання від держави. У період трансформації суспільства вона була вимушена відступити під тиском субкультури або навіть антикультури правлячого класу, прагнення якого спрямовані на приватизацію держави, й піти з владною номенклатурою на морально-етичний компроміс заради виживання. Як наслідок – традиційні засоби масової комунікації в Україні в основній своїй масі виявилися відчуженими від українців. Ми ніби в черговий раз опинилися «на нашій не своїй землі». Не дивно, що в такій ситуації мас-медіа не працюють на творення українського символічного світу. В кращому випадку займають нейтральну позицію, а в гіршому – деструктивну. Іноді простежується бажання подати український символічний світ у карикатурному вигляді [9, с. 8].

Не менш небезпечною є зміна моральних орієнтирів населення. «Замотані» життєвими негараздами наші співгромадяни, бажаючи хоч якось адаптуватись до жорстоких реалій сучасного буття та вижити за умов позацивілізаційного соціального простору, часто змушені йти на такі компроміси зі своєю совістю, які за умов нормального функціонування суспільства були б неможливими. Індивідуалізм в Україні – люба дитина ліберальної ідеології – не відбувся у формі позитивного самоствердження особистості. На відміну від країн Заходу, на українському ґрунті набув поширення «негативний індивідуалізм», що залишив людину наодинці з власними проблемами, і котрий змушує її бачити в інших небезпеку і відчувати відчуженість від суспільства.

Людство завжди, в усі часи, сподівалося на щось велике. Але ми у своїй невгамованій гордині продовжуємо розбудовувати Україну як країну великих страждань замість того, щоб робити її Україною великих справ, щоб вона мала таке само «вбрання», як її успішні «сестри» в Європі. Душа українського народу більше благає закликів, тому не випадково в українській мові на відміну від інших дуже поширена заклична форма (не наказова, як це має місце, скажімо, в англійській).

Навіть етноцентризм українців – це зовсім не те, що етноцентризм японців, французів чи, скажімо, німців. Наш етноцентризм – це радше неминуча «концентрація» наших недоліків. Саме тих, завдяки яким ми і не мали своєї державності впродовж століть. То була внутрішня настанова, зроджена й підтримувана історичними умовами, зумовлена браком повноцінного культурного розвитку, нормального спектру різних форм національного життя, синдромом поневолення. Усе свідоме духовне життя української нації – майже суцільна опозиція, тихий або голосний опір тискові й нівеляції. Звідси межовість психології народу – самопочуття власної національної гідності і водночас усвідомлення системної непорядкованості суспільства й держави, їхня фактично прогресуюча деградація.

Українці – нація крайнощів. Або нам «сумно, сумно аж за край», або вибухаємо так, що світ починає шукати Україну на цивілізаційній мапі. Ми вперто шукаємо месію, свого «Вашингтона» й щиро віримо, що він ось-ось прийде і забезпечить благоденствіє... Вірити в це, звісно, легше, аніж розбудовувати Україну в собі і довкола себе. Українці у своїй масі ведуть себе інфантильно, очікують, що за них хтось все зробить, що Україну можна буде витягнути з тієї глибокої кризи, в яку вона потрапила, чийось, не народу, зусиллями.

Ми – нація високої гідності. Хто б сумнівався в цьому після подій 2013-2014 років, що їх назвали Революцією Гідності. Бо вийшли на Майдан передусім для того, щоб захистити свій вибір. Політичний колаж, який тяжів над країною, призвів до національного спротиву (дія природної пасіонарності), урухомивши житезабезпечуючі сили, уже не на рівні підсвідомої спонуки, а як цілковито усвідомлена дія. Та чи змінив наше життя і нас самих великий вибух народного волевиявлення? Чи може із духу цієї революційної музики, із балансу «діонісійських» і «аполлонійських» інтенцій і настроїв народитися нова, нефеодальна держава, нова країна, сучасна українська нація, нова реальність?

Події української історії спростовують думку про Україну, як про націю жертв. Мабуть, жодна країна (за винятком хіба що Польщі) не змогла пронести національну

самоідентифікацію та національну ідею через роки бездержавності та радянської асиміляції такими збереженими, як Україна. Видається, що нині зріс рівень усвідомлення самого себе – як індивіда і як народу, нації, і це найважливіше. Найбільшим позитивом Революції Гідності були не суто соціально-економічні спонуки, а загальнолюдська домінанта цих подій, її потужний моральний, націєтворчий потенціал.

Водночас українці, за результатами дослідження Нью-Йорського університету спільно з українським Інститутом соціології й Асоціацією психіатрів, – найдепресивніша нація в Європі (як і в світі). Не випадково, в Україні найменший рівень соціального оптимізму серед країн-учасниць СЕП. Про це свідчать дані соціологічного опитування “Євразійський простір”, яке проводилося в Україні, Росії, Білорусі та Казахстані Всеросійським центром дослідження громадської думки, ДІАЦ (Україна), НОВАК (Білорусь), ЦЕССІ-Казахстан, ЦКТ “Репутація” (Казахстан). Оцінюючи перспективи своєї родини наступного року, в Україні 2% опитаних заявили, що вони житимуть значно краще, і 12 % – дещо краще. Найвищий рівень соціального оптимізму в Казахстані – 11 % і 39 % відповідно (у Росії – 3 % і 19 %, у Білорусі – 3 % і 24 %) [10, с. 6]. Загальноновизнано, що депресія пов’язана насамперед з негативними соціально-економічними показниками в країні, з розпадом етичних і моральних засад. Свою роль відіграє відсутність віри, уявлень про вищі цінності. В Україні на зміну зруйнованим моральним цінностям ніяк не прийдуть нові.

Додатковими чинниками депресії в українському суспільстві постають невідповідність законодавства життєвим реаліям і розчарованість у політичній еліті. Так, невідповідність законодавства дійсності, непомірні податки змушують підприємців тримати велику частину бізнесу «в тіні». Відтак, ці найактивніші члени суспільства вимушені порушувати закон. Усвідомлення власної кримінальності, звісна річ, хорошому настрою не сприяє. Ми ще не досягли верховенства права та закону. До цього ще додамо відсутність гарантованого збереження власності в нашому суспільстві, коли немає впевненості в завтрашньому дні й в тому, що людина збереже надбаний капітал. І все це на тлі загальної неповаги до власності. Така ситуація втягує людину в хронічний стан переживання негативних емоцій. Несприятливі життєві ситуації травмують психіку, звісно ж, посилюють ці депресивні явища. Типові ознаки депресії – роздратованість, почуття провини, зниження настрою та працездатності, пригніченість, апатія, відсутність інтересу до життя, швидка втомлюваність, людині важко сконцентруватися або прийняти рішення.

Натомість політична всеядність й безпринципність української еліти та влади просто вражають, як і кон’юктурна поведінка політично правлячого класу – хоч патріотів, демократів і лібералів, хоч колишніх партійних функціонерів і військових, хоч письменників, діячів культури. Ті люди, які були раніше і зараз перебувають при владі, своїм корінням, ментальністю і свідомістю ще знаходяться в радянському минулому. І саме воно диктує їм моделі політичної поведінки.

Деградує населення, яке з точки зору корпорації-держави є соціальним й антропологічним баластом, щоб вижити, шукає нові форми соціальної організації і нові цінності. Однак ці форми і цінності альтернативні відносно форм соціального життя і цінностей, напрацьованих людством протягом століть. Якщо держава відвертається від людей, то вони організуються незалежно від волі держави і нерідко проти неї; якщо вона відмовляється від права встановлення справедливості й порядку, то відвернені встановлюють власну справедливість і порядок. Соціальне життя в Україні регулюється не стільки державою, скільки групами «сильних» – як «нагорі», так і «внизу». Українці «занурені» не так в екзистенційні пристрасті, як у пошуки комфорту й побутової вигоди.

Європейці також ніяк не можуть зрозуміти, чому ми із століття в століття ходимо по одному й тому ж колу. Вони дивуються, що Україна, володіючи таким життєстійким економічним, технологічним, освітнім, науковим і навіть спортивним потенціалом, ніяк не може розпочати реальні реформи, загрузнувши в багаторічних суперечках. Хоча їх і зачаровує наша цивілізація сліз і страждань. Україна демонструє, за висловом президента Проекту «Перехідні демократії» Брюса Джексона, «дивовижну здатність розчаровуватися в

самій собі» [11, с. 1]. Для європейців ми незрозумілі, а якщо незрозумілі, то й не прогнозовані з усіма наслідками. Ми не вписуємося в їхню схему життя. Але ми більш креативні та потужніші за рахунок образного емоційно сприйняття і реакції на оточуюче. І цієї потужності потрібно щоб вистачало не тільки для того аби вижити, а й на справжній конструктив, модернізацію України. Логічною і відповідальною має бути й наша еліта: політична (як правляча, так й опозиційна), економічна, культурна, освітня, наукова – у будь-якому вигляді. Це потрібно для того, щоб із оточуючим світом ми могли говорити і в більшій кількості аспектів були захищеними. Акцент має бути поставлено саме на діловій логіці. Політикам-реформаторам потрібно мати риси, які містять в собі інстинктивне, на рівні рефлексів і флюїдів, розуміння і відчуття свого народу, потреб і міркувань основних його прошарків, й інстинктивне завжди співвіднесення всіх своїх кроків і дій з реакцією народу.

Владні чинники не зуміли організувати суспільний розвиток так, щоб якщо не зупинити, то зменшити відтік трудових та інтелектуальних національних ресурсів. Гіперболізація прагнень частини населення, особливо молоді, негайно бути у Західній Європі, навіть покинувши, як жертву за успіх, деякі національні цінності, теж не сприяє формуванню етноінтегруючих засад нації [12, с.148].

У людей складається враження демонстративності, штучності та нещирості всього, що відбувається. У масовій свідомості є принцип превентивної неможливості протистояти всьому, що виходить згори. Чим далі, тим більше люди втрачають надію на справедливість. Втрачається віра в результат, в те, що життя можна змінити на краще. Втомлюваність накопичується дедалі більше. Немає широкого соціального консенсусу – немає і стабільності, немає ані демократії, ані процвітання.

Після століть бездержавності, жахливого комуністичного експерименту в українців була подавлена воля до самостійності, заможного життя. Сформована ментальність народу-аутсайдера, невдахи, психологія маленької людини, якої нічого не стосується і яка не хоче мати справ з державою. Влада нехай у всьому і розбирається. Ми маємо переходити від психології колективної безвідповідальності, яка панувала в колишньому СРСР, до психології відповідальності кожного, усвідомлення кожною людиною важливості прийняття тих чи інших рішень, значущості свободи. Але чи усвідомлена українцями абсолютна безальтернативність, незамінність демократії – адже тільки ця система самоорганізації дає зрештою людям можливість ставати відповідальними громадянами своєї країни, можливість відчувати себе Людьми, а не убогими гвинтиками «машини»? Ми маємо прищепити людям потребу до свободи, бо тільки розкривши лідерський потенціал кожної людини, ми зможемо збудувати Україну як європейську державу.

Попри значною мірою ритуальні клятви у вірності демократичному шляху розвитку України (при цьому в потоці нестримних вихвалень народовладдя), українська демократія породила клептократію і стала найманою служницею олігархії. Псевдореформатори у своєму невігластві (а, можливо, й свідомо) переплутали лібералізм з анархією, а ринок з вульгарним соціал-дарвінізмом. Реформатори сподівалися, що нові олігархи почнуть господарювати за ринковими механізмами, більш раціонально, продуктивно і цивілізовано, ніж за умов застійного розвинутого соціалізму. В дійсності виявилось, що олігархи у повній відповідності з об'єктивними законами економіки кинулися по прямій до максимального прибутку. Це Генрі Форд-перший міг створювати цивілізований ринок, будуючи у комплексі заводів з конвейерами, лікарні та дитсадки для дітей своїх робітників. «Благодійність», якою нібито займаються нинішні українські олігархи, – це мізерний відсоток від тих грошей, які вони вкрали у народу внаслідок злочинної приватизації, несплати податків тощо.

Враховуючи складові ментальності, яка формувалася в українського народу протягом століть, необхідно, спираючись на них, формувати особистість, орієнтовану на сьогодення з його постійною духовною динамічністю, але разом із тим, з глибоким усвідомленням своїх соціопсихічних, культурних коренів і, головне, з мораллю, яка спирається на загальнолюдські цінності, закладені в споконвічній «поліфонії» українського менталітету.

Гадаємо, що культ страждання закінчується. Нове покоління українців не хоче чути міркувань про те, що потрібно вчитися у страждань, що нещастя наші – найкращі університети. Важко уявити молодь, яка б погоджувалася з нинішньою невлаштованістю. В українців, народжених в роки незалежності, вже чітко проглядається бажання облаштовувати свій власний світ. Молодь хоче вчитися щастю. А це уже бунт нових поколінь. Сучасну урбанізовану молодь писанками, рушниками, вишиванками, щедрівками не зацікавиш, а тим більше їй не може імпонувати філософія українського мазохізму, для якого страждання, скарги та скорботи – життєва необхідність.

Ні демократія, ні диктатура, ні капіталізм або соціалізм не є самоціллю і не панацеєю від усіх бід і лих на всі випадки життя. Єдиних рецептів в історії не існує. Добре й істинне те, що дозволяє жити краще – справедливо, забезпечено і щасливо. І не у віддаленій перспективі, а в найближчі роки. Ситуація пошуку вирішення проблем не сьогодні, а в майбутньому – це стратегія гарантованого програшу.

Прагнення народу до справедливості – це рух соціосистеми до стабільності, стійкості, координатна мережа, яка охоплює соціопсихологічний простір суспільства. Ігнорування і порушення справедливості призводить до руйнування найважливіших устоїв держави. Справедливість – це причинно-наслідкові зв'язки між вчинком і нагородою, між дією і результатом, рівновага між неминучою жорстокістю і необхідним милосердям. Несправедливо, щоб сумлінний працівник і несумлінний жили в рівному достатку. Несправедливо, щоб розумний спеціаліст і невіглас робили однакову кар'єру. Несправедливо, щоб господар жив у палаці, а працівник – голодував. Несправедливо і те, що одні захопили все те, що було втіленням праці всіх. Існує критична межа майнової диференціації, переступивши яку, суспільство входить в зону ризику соціальної катастрофи. На щастя для українських політиків, українці не вмюють будувати, конструювати свій захист від наступу на їхні права з боку олігархів, чиновників і ганебних роботодавців. Їх, політиків, дуже влаштовує формальна присутність у країні демократії, свободи слова, підприємництва.

Сьогодні в Україні немає соціальної групи, яка б ідентифікувала свої інтереси з державою і народом, а спільний державний (національний) інтерес постає множиною приватних, роз'єднаних інтересів осіб і груп людей. У нас відсутня національна буржуазія. Сформувалася радше сучасна діаспора нових олігархів з відповідним середовищем, що виникло навколо них. Кланово-олігархічний капіталізм, який нині панує в Україні, – це, мабуть, найбільш неефективна модель економічного, політичного і культурного розвитку після північно-корейського «чучхе». Корупція носить суцільний характер. Все це говорить про фактичну некерованість держави. В Україні відбулася система, яка має не найкращу «генетику» і носіями якої, попри всі більш чи менш очевидні, а швидше – ілюзорні трансформації, є і українське суспільство загалом, і його правлячий політичний клас.

Слово «реформа» – одне із найбільш популярних і широко вживаних сьогодні, але зміни дає лише розвиток. Соціокультурне, ринкове, політичне середовище має стимулювати розвиток. В Україні є капітал, знання в певних галузях, технології. Треба їх лише об'єднувати й організовувати. А ось організації в Україні бракує. Для цього має бути відповідальний уряд. Це питання і податкової системи, і митниці, й інші аспекти. Водночас неабияку роль мають відігравати громадські організації, суспільство. Успішність економіки полягає у спільній праці, у спільних цінностях, у консенсусі між головними гравцями як всередині країни, так і зовні. Україні слід негайно шукати шляхи для здійснення інноваційного прориву. У протилежному випадку можливість відродити економіку і посісти гідне місце у глобальному економічному просторі буде втрачена.

Інтелектуальна й трудова енергійність окремих людей ще не гарантує нам могутньої та квітучої країни. Потрібні також висока енергетика і відповідальний індивідуалізм, самоствердження через підпорядкування іншим. Усвідомлення і переконання в справедливості устрою держави та її дій. І бажання колективного лідерства у світі і впевненість в його можливості. І патріотизм і багато чого ще. Зрозуміло, що у відповідних пропорціях щодо конкретної мінливої історичної ситуації. Потрібні і відома стриманість,

самообмеження, вміння цінувати загальне благо вище особистого, здатність поєднувати зусилля багатьох людей і ввіряти управління лідерам.

Сучасна система державного управління країною – це замкнута система. Загальновідомо, що замкнуті системи не здатні розвиватися. І жодні реформи у замкнутій системі не здатні змінити що-небудь в ній у бік прогресу. Замкнута система приречена на застій і подальшу деградацію з негативними наслідками. Парламент фактично є лише умовністю, формальністю в загальній системі влади домінуючого олагірхату. Нинішню архаїчну українську систему влади, яка позбавлена живого зв'язку з громадянським суспільством, лише умовно можна назвати демократичною.

Світовий досвід засвідчує нежиттєздатність «імпортованих» зразків державності, нав'язування демократичної моделі ззовні. Демократія здатна утвердитися у тому чи іншому суспільстві, коли вона виростає із його глибинних світоглядних основ, базується на відповідних інституційних (політичних, соціальних, економічних) традиціях, особливостях релігії, ментальності та світосприйняття народу. Копіювання не може бути творчим.

Як не прикро констатувати, але сьогоднішня фаза нашого соціуму, нинішній напрямок його еволюції – відбирають винятково такі думки і рішення, вчинки, силою і спрямуванням яких соціум продовжує деградувати і виснажуватися. Об'єктивна еволюція соціуму виявляє себе через конкретні мотиви, думки і вчинки людей в їх різних комбінаціях і союзах. Україна стоїть перед необхідністю зміни внутрішньої соціальної структури, її корегування і перебудови, у переході до творення держави, в якій громадянам (а не лише невеликій групі людей) можна було б жити і працювати, піднімаючись разом з країною. Намагання стримувати чи консервувати нинішній стан речей – означає вести країну до занепаду задля корисливих інтересів правлячого класу.

Практично всі роки незалежності, а особливо – в останній час, у кризовому стані перебуває гуманітарна сфера. Державна гуманітарна політика не концептуалізована, залишається стихійно організованою і значною мірою ведеться не на користь національним інтересам. Ні в суспільстві, ні серед владних еліт немає усвідомлення головної мети гуманітарної політики, яка, на наш погляд, має виходити з констатації, що Україна юридично існує, а українців як модерної політичної нації ще немає. Саме формування такої нації, причому прискореними темпами, потребує уваги влади і громадськості. Цій меті спроможна сприяти європейська інтеграція нашої держави як консолідуючий чинник. Безумовно, варто розуміти, що для когось ця інтеграція замінила «світле комуністичне майбутнє», втім для більшості (сподіваємось!) – це передусім високі стандарти життя, європейські цінності, завдяки яким Україна отримає шанс стати конкурентоспроможною державою. Гуманітарна сфера потребує відповідної державної політики, суспільного впливу спрямованих на формування української нації шляхом консолідації усіх громадян, незалежно від етнічного походження, на ґрунті українських національних інтересів. Гуманітарна політика має забезпечити підтримку українського освітнього, наукового й культурного продукту.

Україна сьогодні перебуває в системній кризі, яка охоплює економіку, соціальну сферу, політику, духовність, морально-етичні засади, ментальність тощо. Такі кризи, як правило, або руйнують суспільство, або стають початком кардинального оновлення. В існуючому у країні біфуркаційному просторі панує невизначеність і навіть незначні у звичайному сенсі події можуть мати доленосні наслідки. Незмірно зростає роль суб'єктивного чинника. За 26 років незалежності, на жаль, влада та громадяни не мають стратегічного бачення розвитку країни. Відсутнє бачення нашої ніші у світі. Відбувається копіювання у дрібному політичному порядку денному. Немає розуміння, завдяки чому країна ставатиме процвітаючою, заможною і справді незалежною.

Вважаємо, що наша країна вичерпала ресурс на соціальні потрясіння. Адже ні революції як, за словами Жана Жореса, найбільш варварський спосіб прогресу, ні майдани, урешті-решт, ні до чого конструктивного не призводять. Навіть тих людей, які повірили в це, очікувало велике розчарування. Так само, до речі, з'явилися розчарування й у нинішній владі, яка прийшла, щоправда, на інших гаслах й на іншій електоральній хвилі. А будь-яке

розчарування у владі вганяє суспільство в депресію. Будь-який соціальний вибух урешті-решт відкидає суспільство назад. Досить надриватися – емоційно, політично. Можливо, варто, нарешті, налаштувати процес за зрозумілими правилами гри. Розумна політика не терпить стрибків, а якщо звертається до них, як у випадку революції чи загрози війни, то як до неминучого зла, коли суспільство перебуває у катастрофічному стані. Зазначимо й таке: справжніх революцій у нас за роки незалежності не було, все вилилося в народний протест, бунт без особливих результатів, на зміну одному загону олігархату прийшов інший.

Нині багато пишуть і дискутують про те, якою дорогою піде Україна і що нас чекає взагалі. Наступні 5-10 років будуть надзвичайно важливими для майбутнього України. Здійснення системної модернізації усього комплексу відносин та інститутів – держави, економіки, суспільства має стати стратегічним напрямком, інтегральною характеристикою усіх змін і реформ. Українцям, якщо вони хочуть посісти гідне місце у глобалізованому світі, потрібно сміливо йти назустріч новаціям, адаптуючи їх до своєї ментальності. Шлях до цивілізованого світу лежить через повернення до інтелектуальних змістів сучасної доби. Саме в цьому Європа нам може допомогти, адже вона прагне мати на своїх кордонах не феодальну країну в руках мафії, а модерну комунікативну державу. І тільки така держава матиме перспективу стати не декларативно, а реально частиною європейської цивілізації. У ХХІ столітті основним джерелом процвітання є не природні ресурси чи засоби виробництва, а людський капітал, інтелект. Сьогодні для держави, у період моментократії (ситуації, коли державна влада не має стратегії розвитку) і збільшення темпу життя, критично важливо запровадити стратегічні проєкту розвитку інтелекту, людського потенціалу.

Суспільству необхідно запропонувати надійні солідаритети – такі ціннісні орієнтири суспільного життя, завдяки яким соціум набуває ознак органічної цілісності, усвідомлює себе єдиним і гармонійним організмом, побудованим на принципах гуманізму і взаємодопомоги. Об'єднуюча інтенція має домінувати над роз'єднуючою. Вона – запорука суспільної гармонії. Українська нація має об'єднатися в прагненні до успіху, як об'єдналися після Другої світової війни німці, японці, зумівши за десятиліття перетворити свої зруйновані країни у взірці світової економіки. Українцям потрібно поставити в основу життєвої позиції власну гідність, а не образ жертви. Необхідно сповідувати філософію поступу, філософію праці, філософію освіти й науки, еволюційного розвитку суспільства без суспільних потрясінь, бунтів, революцій і повстань. Україні потрібна переможна стратегія.

З огляду на нашу історію і ментальність, гадаємо, що ми приречені на це. Якщо справедливо, що кожному народові відведені свої часові межі, а пасивність у політичному житті викликана зневірою у можливостях держави, то за певних умов, ці засновки можуть вселити оптимізм. Не слід забувати, що Україна – один із найстародавніших осередків людської цивілізації, епіцентр інтелектуального життя європейського світу, країна із самобутньою культурою, високим рівнем загальної освіти, країна, що дала світові низку відомих діячів науки і літератури. Суспільство, що формується, має повернути людині найголовніше – її гідність та індивідуальність, власне «Я».

Формування новітньої нації ставить за мету розвиток самоусвідомлення, збереження і творче використання історичного досвіду та цивілізаційної спадщини, плекання кращих рис традиційної ментальності нації, забезпечення спільної державницької, громадянської та продуктивної діяльності громадян України, об'єднаних в українську політичну націю. В інтересах суверенного націє- й державотворення й цивілізаційного поступу українцям треба змінити архетипне дерево – плакучу вербу – на більш оптимістичний символ.

Перед українською нацією постало завдання надзвичайної складності – долучитися до глобалізованого «Ми» й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного «Я». Вкрай рідко можна спостерігати настільки внутрішньо суперечливе поєднання різних історичних традицій, міфів, культурних моделей, як в Україні. Таке культурне розмаїття та існування багатьох культур є джерелом багатства, проте може спричинити глибокий конфлікт і зіткнення ідентичностей. Тому найважливіше завдання вітчизняних інтелектуалів – це, спираючись на базові цінності й смисложиттєві установки

українського народу, розробити фундаментальні принципи та оптимальні шляхи політичної, духовної і соціальної консолідації й стійкого розвитку країни. Вітчизняна політична еліта має докладати значних зусиль для об'єднання з метою творення та розвитку країни, успішного використання її можливостей, аби стати врівень з іншими державами, бути активним учасником міжнародних відносин.

Література

1. Шульга О. Структура і боротьба символічних універсамів // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С.123-128.
2. Макеєв С., Оксамитна С. Вступ : визначити стан суспільства і давати ім'я // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2016. – № 4. – С. 201-210.
3. Головаха Е. И., Панина Н. В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. – К.: Абрис, 1994. – 168 с.
4. Костенко Н., Макеєв С. Непридуманный «пятый мир» // Политическая мысль. – 1996. – № 1. – С.41– 48.
5. Общество без доверия / под. ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеєва. – К.: Ин-т социологии НАН Украины. – 2014. – 338 с.
6. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
7. Фільц О., Невелюк О. До вивчення проблеми ментальності населення Галичини // Генеза: Філософія. Історія. Політологія. – 1994. – № 1. – С. 231-235.
8. *Цит. за:* Хайдеггер, М. Время и бытие: Статьи и выступления / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Биbihина. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
9. Кралюк П. Нація й інформація. Нездатність застосовувати новітні технології загрожує аутсайдерством // День. – 2005. – 19 листопада. – С.8.
10. Герасимчук В. У мінорі. Українці – найбільш схильна до депресії європейська нація // День. – 2006. – 23 лютого. – С.6.
11. Брюс Джексон. Післяреволюційне розчарування. Погляд із Вашингтона // День. – 2005. – 10 вересня. – С.1.
12. Павлюк С. П. Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції. – Львів, 2006.– 247 с.